

O. V. GORŠKOVA, T. A. HMELEVSKAJA, *Sbornik upražnenij po staroslavjanskomu jazyku*. Učpedgiz, Moskva 1960. Str. 171.

U nastavi staroslavenskog jezika odavno se osjeća potreba za udžbenikom koji bi tome jeziku pristupio s praktičnog gledišta, tj. vježbenicom u kojoj bi se razređenim pedagoško-metodskim sistemom teoretsko znanje o staroslavenskom jeziku provjeravalo, učvršćivalo i proširivalo. Prvi pokušaj takvog pristupanja staroslavenskom jeziku, koliko mi je poznato, učinile su sovjetske slavistkinje O. V. Gorškova i T. A. Hmelevskaja sastavljanjem *Sbornika upražnenij po staroslavjanskomu jazyku*.

Sbornik »svoimi upražnenijama ohvatyvaet vse razdely kursa po staroslavjanskomu jazyku: fonetičeskuju i morfoložičeskuju sistemy, a takže važnejšie osobennosti sintaksisa. V zaključitel'noj glave »Sbornika« dajutsja obobščajuščie zadanija po analizu javlenij raznyh storon jazyka na materiale nebol'sih otryvkov iz važnejših staroslavjanskih pamjatnikov. V »Sbornik« ne vključeny special'nye zadanija po leksike« (iz predgovora).

Materijal *Sbornika* raspoređen je ovako: »snačala predlagajutsja voprosy i zadači, pomagajuščie usvoit' fonetiko-grammatičeskuju sistemu

¹⁷ R. Nahtigal, *Euchologium Sinaiticum*, I del, Ljubljana 1941, str. XIII.

¹⁸ S. Kuljbakin, *Psalterium Sinaiticum* u novom izdanju, Beograd 1924, JF, knjiga IV, str. 166—181. U drugoj studiji donosi pogreške u pisanju Ъ i Ѣ (Poluglasnici u Sinajskom psaltiru, Beograd 1925—26, JF, knjiga V, strana 69—82).

staroslavjanskoga jazyka vtoroj poloviny IX v., zatem pozdnejšie jazykovye processy, kotorye našli otkraženie v jazyke došedših do nas staroslavjanskih pamjatnikov XI i otčasti X v., nakonec, voprosy po obščeslavjanskomu jazyku-osnove« (iz predgovora).

U prvom dijelu knjige — Grafika, ortografija, fonetika — obrađen je glasovni sistem stsl. jezika (samoglasnici, suglasnici, mlađi glasovni procesi u spomenicima XI i dijelom X st. — 1. promjene koje su vezane uz »ispadanje reduciranih samoglasnika«, 2. promjene koje nisu vezane uz »ispadanje reduciranih samoglasnika«)

U drugom dijelu knjige — Morfologija — obuhvaćene su imenice (kategorija roda, tvorba imenica, sistem deklinacije imenica, fonetsko-morfološke i morfološke promjene u praslavenskom jeziku koje su utjecale na imenice u stsl. jez.), zamjenice (lične, nelične), pridjevi, brojevi, glagoli, participi.

Treći dio knjige — Sintaktičeskie osobennosti staroslavjanskoga jazyka — po opsegu je najkraći (str. 122—130) i možda ne ističe dovoljno sintaktičke specifičnosti stsl. jez. (kao npr. konstrukciju dativa apsolutnog).

Najvredniji dio knjige predstavlja svakako četvrti dio — Obobščajušćie upražnenija — koji je namijenjen rekapitulaciji gradiva obuhvaćenog u prvim dijelovima knjige i sadrži neobično korisne tablice: Tablica sklonenij imen suščestvitel'nyh u staroslavjanskom jazyke, Tablica sklonenij mestoimenij, Tablica mestoimennogo sklonenija prilagatel'nyh, Tablica sprjaženija staroslavjanskoga glagola, Tablica sklonenij dejstvitel'nyh nastojaščego vremeni, Tablica sklonenij dejstvitel'nyh pričastij prošedšego vremeni.

U posljednjem dijelu — Slovar' — donesene su riječi iz tekstova koji se nalaze u knjizi. »Každyj prepodavatel', analiziruja na praktičeskih zanjatijah staroslavjanskie teksty, dolžen obraščat' vnimanie na ih leksiku. Dlja oblegčeniya takoj raboty v konce posobija daetsja nebol'šoj slovar'« (iz predgovora).

Prema načinu prilaženja problematici s pedagoškog gledišta *Sbornik* predstavlja originalnu pojavu u udžbeničkoj literaturi o stsl. jeziku. No nažalost udžbenik ipak u ovom i ovakvom izdanju zaista ne može odgovoriti postavljenom zadatku: naprosto zbog toga što citirani (ujedno vrlo dobro odabrani) odlomci iz pojedinih stsl. spomenika imaju mnogo grešaka. Samo djelomično isporođivanje citiranih odlomaka¹ sa izdanjima kojima su se autori služili² pokazuje da je taj dio zadatka nesavjesno

¹ Ispoređivano je Jagičevo izdanje Marijinskog ev. i Savina knjiga u izdanju Ščepkina iz 1903.

² Assemanijev evanđelistar, izd. J. Vajs i J. Kurz, 1929: Zografsko ev., izd. Jagičevo, 1879, Marijinsko ev., izd. Jagičevo 1883.: Ostromirovo ev., izd. Vostokova 1889; Listići Undoljskoga, izd. Karskoga 1904. Savina knjiga, izd. Ščepkina 1903; Sinajski psaltir, izd. Sever'janov 1922: Suprasaljski zbornik, izd. Sever'janova 1904; Hrestomatija starocrkvenoslavenskog i ruskog jezika, dio I, Najstariji spomenici, Petrograd 1911.

obavljen. Ako je to igdje potrebno onda je kod staroslavenskih tekstova nužno da se donose i citiraju tačno, jer u protivnom slučaju teoretske će postavke doći u koliziju s činjeničnim stanjem.

Citirat ću samo neke dijelove iz pojedinih odlomaka da se vidi kako su ih autori *Sbornika* donijeli.

Na strani 54. nalazimo odlomak iz Marijinskog ev: іродѣ бо емѣ ноана (podvukla A. N.) сѣвѣза и і вѣсади и въ темъниці іродіѣды ради женѣ Фіанпа брата (podvukla A. N.) своєго глаше бо ємоу ноанѣ: (podvukla A. N.) не достонтѣ ти имѣти єж (podvukla A. N.) koji u Jagićevu izdanju glasi: 3 іродѣ бо емѣ ноанна (podvukla A. N.) сѣвѣза и і вѣсади и въ темъниці іродіѣды ради женѣ Фіанпа брата (podvukla A. N.) своєго. 4 глаше бо ємоу ноанѣ. (podvukla A. N.) не достонтѣ ти имѣти єж. (podvukla A. N.).

Na strani 128. uz ostale greške izostavljena je cijela rečenica iz Savine knjige: ... мнози же отъ народа слышавѣше слово се глахж се єстѣ хс ови (podvukla A. N.) глахж ... Ščepkin: 40 мнози же отъ народа слышавѣше слово се глахж се єстѣ къ истинѣ п̄ро. 41 и кни глахж се єстѣ хс ови глахж.

Na strani 127. iz Marijinskog ev. također je izostavljeno pa čitamo: ... оузрѣ ина дѣва брата накова зеведѣмѣ щѣмѣ ією ... umjesto (kao što možemo naći u Jagićevu izdanju): ... оузрѣ ина дѣва брата накова зеведѣмѣ и івана брата ємоу. въ кораби сѣ зеведѣмѣ щѣмѣ ією ...

Na strani 126. izostavljeno je npr. iz Marijinskog ev.: петрови · гѣ pa u *Sborniku* čitamo: любавѣше исѣ єстѣ umjesto: любавѣше исѣ петрови · гѣ єстѣ.

Autori ponekad i normativne primjere daju pogrešno. Tako npr. glagol алѣкати u *Sborniku* nalazimo u ovim varijantama: алкати (91), алчетѣ (94), алѣчши (95), алѣкати (154), glagol вѣдѣти: вѣмѣ (95), вѣмѣ (149) вѣкѣ (20), (umjesto вѣкѣ); 3. pl. praes. glagola имѣти u tablici (str. 150) nalazimo имѣтѣ umjesto pravilnog имѣтѣ, ili za loc. pl. (mestnoj padež) ptc. praes. act. f. glagola вѣдѣти nalazimo u tablici (str. 152) вѣдѣштѣми umjesto pravilnog вѣдѣштѣхѣ.

Nisu rijetke ni štamparske greške (najčešće na mjestu и nalazimo н), pa čitamo: ѣн (str. 7. — oznaka za ѣ i to u azbuci!), сѣновн i свекрѣвн (str. 61), дѣшт-н (str. 62), сѣштѣн (str. 64), внѣтѣ i лнѣтѣ (str. 94), нѣ (str. 113 — umjesto нѣ).

Možda ni neka tehnička rješenja u pojedinim slučajevima nisu naj-sretnija. Tako npr. autori slovo Λ koje se u Savinoj knjizi i Suprasaljskom zborniku javlja i u drugoj grafičkoj varijanti \mathbb{A} , Δ svojim dimenzijama (gotovo je dva puta veće od ostalih) suviše izdvajaju od ostalih znakova, pa svatko tko se služi knjigom htio ne htio koncentrirana pažnju na te znakove (v. kako je npr. napisan oblik \mathbb{V} zęęę na str. 8, ili oblik \mathbb{S} oęęę na str. 48).

Pojedini odlomci (npr. na str. 48. i 139) u kojima su česti takvi grafemi podsjećaju na tablice za saobraćajne znakove. Mislim da je u tim slučajevima trebalo postupiti onako kako su to učinili izdavači pojedinih spomenika (konkretno Ščepkin i Sever'janov): oni, naime, različite grafičke varijante dimenzijama ne odvajaju od ostalih znakova pa ih prema tome ne izdvajaju ni iz konteksta.

U knjizi su izostavljeni brojevi kao grafička kategorija. Istina je da su i u glagoljskoj i u ćirilskoj azbuci glasovni simboli ujedno i brojni, ali o njima bi se također moralo govoriti u okviru jednog elementarnog udžbenika, tako da bi oni zgodno mogli naći svoje mjesto tamo gdje su u knjizi govori o azbukama. Zatim i početnicima će biti teško shvatljivo da se istim znakom u glagoljici označuje \mathbb{B} i \mathbb{C} kao što se to može naći na str. 5. gdje se i govori o grafiji i ortografiji (pogrešno je bilježeno \mathbb{B}), ili da na str. 6. u ćirilskoj azbuci ne može naći *oy*. Poznato je da od interpunkcijskih znakova u staroslavenskim spomenicima nalazimo obično tačku, dok u *Sborniku* u citiranim odlomcima možemo naći i zarez (kao npr. na str. 69).

Knjiga je namijenjena početnicima kojima treba da pomogne svladavanje osnovnih staroslavenskih jezičnih zakona, pa je šteta što solidna pedagoška razrada staroslavenskih gramatičkih problema nije našla i solidno obrađenu dokumentaciju u donošenju i citiranju primjera iz staroslavenskih tekstova. Tim više što pisci u predgovoru napominju: »Pri sastavljenii posobija ego avtory rukovodstvovalis' naučnoj (podvukla A. N.) literatury po staroslavjanskomu jazyku...« Tako se ovaj udžbenik u svom prvom izdanju ne bi trebao upotrebljavati u nastavi sve dok (a to zaista ne bi bilo teško) ne priredi novo izdanje sa ispravljenim greškama.